

Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.96

A publikáció a határőrségnél az 1956-es évben október 30. és december 7. között működött katonatanácsokról fennmaradt dokumentumokat elemzi a Magyar Nemzeti Levéltár anyagai segítségével. Bemutatásra kerülnek a kerületparancsnokságok vonatkozó jelentései, ügyész-ségi vádiratok és bírósági ítéletek. Néhány sajátos eseményt külön is feldolgoz a szerző, ismer-teti a nagykanizsai katonatanács választását. Megismerhetjük a katonatanácsok megalakulá-sának körülményeit, tevékenységüket, hatásukat az akkori határőrség működésére.

Publikációmban a határőrségnél 1956-ban működött katonatanácsok kérdéskörét kívánom feldolgozni. A témának, ismereteim szerint, nincs átfogó irodalma, holott a határőrség és a többi magyar fegyveres szerv történetének egyik tanulságos mozzanatáról van szó. Eredeti, a katonatanácsok által készített okmányok – néhány kiáltványt, felhívást – leszámítva nem állnak rendelkezésre a régi határőrségi anyagok között. Tevékenységi idejük rövidsége (összesen mintegy 8 napot működtek), valamint az a tény, hogy ennek a ténykedésnek nem volt adminisztratív háttere, üléseikről nem vezettek jegyzőkönyvet, kizárta átfogó dokumentáció készítését.

Információim a téma vonatkozásában, túlnyomó többségében a Magyar Nemzeti Levéltár Határőrség Országos Parancsnokság okmányaiból származnak.¹ Ezek az iratok az eseményeket követő hetekben, hónapokban keletkeztek és a későbbi vezetés szempontjából minősítik a történeteket.

Az 1956. november negyedikét követően működött határőrségi parancsnokság a katonatanácsokat már negatívan ítélte meg, mivel működésük következtében szét-esett az adott szervezet vezetése, gyakran fizikailag is megtámadták a határőrségi parancsnokokat, megszűnt az államhatár őrizete, jelentős anyagi károk keletkeztek, és ez érezhető a dokumentumok hangvételén.

Nem találtam olyan elemzést, mely átfogóan értékelné a határőrség parancsnoksága számára a katonatanácsok kérdéskörét. A vonatkozó információk csak apránként,

1 Kódjelzésük: MNL HOP XIX-B-10. Dobozokba gyűjtve az 1956-os és 1957-es évnél találhatók.

más típusú dokumentumokon belül, mint részelemek bukkannak fel. A tisztek elbocsátásakor vagy véglegesítésekor készített minősítések sok utalást tartalmaznak számunkra.

A határőrség országos parancsnokság november 10-ét követően összefoglaló helyzetjelentést kért a kerületek parancsnokaitól és e jelentések időben a legelső források az eseményeket követően. Az 1957 elején keletkezett személyzeti anyagok, kiténtetési javaslatok, kiténtetések megvonásának indoklása, beosztásból történő elbocsátások, szintén kapcsolódó adathordozók.

Legsúlyosabb kategória a felhasználható dokumentumok terén a néhány fennmaradt bírósági anyag. A katonai bíróságok ítéletei, a fellebbezést követő legfelsőbb bírósági ítéletek, ügyészégi vádiratok, tartalmaznak számunkra használható felvilágosításokat. Rendelkezésünkre áll még néhány visszaemlékezés, esetenként jelentős szubjektív töltéssel.

1956. október végétől legalább 1957 nyaráig minősített időszaki viszonyok érvényesültek az országban. Ezeken belül a történeteket, a katonatanácsok létét, és szerepét több irányból is megközelíthetjük, véleményezhetjük. Nem kívánok politikai értékelést készíteni. Célom ezen ideiglenes szervezetek működéséről a Magyar Nemzeti Levéltárban megtalálható ismeretek összegyűjtése és az olvasó számára történő összefoglalása, a történetek bemutatása. A fegyveres szervezetek keretében játszott szerepüket katonai, vezetési vonatkozásban látom rendkívül meghatározónak.

Érdekes lenne tudni, mi lett a további sorsa, miként alakult a pályafutása azoknak, akiket annak idején beválasztottak ezekbe a tanácsokba. Sajnos ebben a vonatkozásban csak szórványos forrásokkal rendelkezünk.

A határőrség akkori struktúrájának² megfelelően központilag elrendelték, hogy úgynevezett „forradalmi katonai tanácsokat” válasszanak. Ezek szerepe, tevékenysége teljesen különbözőképpen alakult az adott kötelék helyzetétől függően. Helyzetüket alapvetően meghatározta a szervezet földrajzi elhelyezkedése. Leginkább az osztrák államhatár mellett lévő alegységek voltak kitéve az októberi események hatásainak, míg a román irányban többnyire csend volt. Az őrsők a maguk relatív elszigeteltségében, gyakran tanyai körülmények között, esetenként nem is kapcsolódtak be a folyamatba, itt is kivételt képeznek az osztrák főirányban elhelyezkedők.

Néhány szó a katonatanácsok kérdéséről

A „katonatanács”, „forradalmi katonatanács” kifejezés nem ismeretlen történelmünk folyamán, bár az 1995-ben kiadott Hadtudományi Lexikon³ nem tartalmazza ezt a fogalmat. Ha másik lexikonhoz fordulunk, a következő meghatározást találhatjuk:

„katonatanács, főnév (történettudomány)

<A forradalmi Oroszországban 1917 februárjától a Vörös Hadsereg megszervezéséig> a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje, amely általában a katonai alakulatok parancsnoka

2 Országos parancsnokság, 11 határőr kerület, határőr zászlóalj, adyligeti híradó zászlóalj, határőr őrsők és forgalomellenőrző pontok, kiképző pontok, tiszthelyettes iskola.

3 Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.

mellett működött, esetenként a parancsnoki teendőket látta el. // a. <Az 1918. évi októberi forradalom után a magyar hadseregben> közlegényekből alakult testület a csapat ügyeinek intézésére. A magyar katonatanácsok a szovjet katonatanácsok mintájára alakultak meg.”⁴

„A magyar történelem vonatkozásában jelentősnek mondható a Budapesti Katonatanács működése, ... mely 1918-ban az olasz front összeomlását követően alakult a közös hadsereg magyar altisztjeiből, közlegényeiből, Oroszországból hazatérő tisztekből, s melynek vezetője Csernyák Imre repülőszázados volt. Gyakorlatilag a Nemzeti Tanács kiegészítő részeként működött, célja a hadsereg forradalmasítása, a (reakciónak, ellenforradalminak vélt) parancsnokok ellenőrzése, illetve (csakúgy, mint a Nemzeti Tanácsnak) Károlyi Mihály gróf miniszterelnöki kinevezésének elérése. Üléseit a Budapesti Tudományegyetem Természettudományi Karának múzeum körüti udvarában, a Gólyavárban tartották. Hamar kommunista befolyás alá került, s a vidéki katonatanácsokhoz hasonlóan rendszeresen fegyveres tüntetéseket szervezett, amelyekkel általános zűrzavart keltett. Bolsevik módszerek felhasználásával bontották meg a hadsereg fegyelmét, s bomlasztották fel a haderőt. Eleinte a 11-es katonatanács nevet viselte, melyet tagjainak száma után kapott.”⁵ Tevékenységének időhatárai: 1918. október 25. (amikor megalakul a Budapesti Katonatanács) és 1919. április 14. (amikor befejezte tevékenységét a Hadügyi Népbiztosság rendelete alapján).

Mindkét meghatározásból szerintem helyesen tűnik ki, hogy a krízishelyzetek megszűnésével, az új államigazgatás és a fegyveres erők hivatalos megszervezését követően a katonatanácsok már meghaladták, feleslegessé, a politikai vezetés számára terhessé, akadállyá váltak.

Az első világháborút követően Németországban is megjelentek a katonatanácsok, hogy fellépjenek a régi császári politika és hadsereg ellen. Ennek az időszaknak a katonai tanácsairól elmondhatjuk, a fennálló hivatalos renddel és katonai vezetéssel szemben, annak ellensúlyozására, a központi politikával szembeni fellépésre alakultak és tevékenykedtek. Működésük az új (vagy régi) államhatalom megszilárdulásáig tartott, ideiglenesen gyakorolt funkcióikat az új államszervezet átvette, vagy eltörölte. A katonatanácsokat ezt követően feloszlatták.

A „katonatanács” fogalmat nem szabad összetévesztenünk a „haditanács”, „front haditanács”, „hadsereg haditanács” meghatározásokkal mely szervezetek egészen más időszakokban és hivatalos körülmények között, például a második világháború idején a Szovjetunióban működtek. Ugyancsak meg kell különböztetnünk a forradalmi katonai tanács megfogalmazást a „Néphadseregi Katonatanács” elnevezéstől, mely lényegében egy „ellen-katonatanács” ebben az időben, elnöke Uszta Gyula lett 1957 novemberében.

A katonatanácsok nem keverendők össze a katonai bíróságok tanácsaival sem. Erről részletesebben lehet olvasni Hautzinger Zoltán publikációiban.⁶

A Kádár kormány Uszta Gyulát kinevezte az újjászervezendő hadsereg parancsnokává és a Néphadseregi Katonatanács elnökévé. November 7-én Münnich Ferenc a fegyveres erők minisztereként feloszlatta a forradalmi katonatanácsokat.

4 A Magyar Nyelv Értelmező Szótára/ Kézikönyvtár. Letöltés ideje 2019. 01. 20.

5 Budapesti Katonatanács, https://hu.wikipedia.org/wiki/Budapesti_Katonatan%C3%A1cs Letöltés ideje 2019. 01. 20.

6 Hautzinger (2010) és (2011).

A határőrségi katonatanácsok megalakulásának előzménye

A határőrség 1956 októberét megelőzően, 1953-tól a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozott, az „Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom” szervezet részeként. Strukturálisan elkülönült a belső karhatalomtól. Szervezete országos vezetési törzsre (parancsnokságra); kerületekre és azok alárendeltségében zászlóaljakra; különböző megnevezésű, rendeltetésű századokra, szakaszokra; őrsőkre és forgalomellenőrző pontokra oszlott. Bár felépítése nem egyezett meg teljes mértékben a katonai kötelékek jellemző struktúrájával és olyan részegységeket is magába foglalt, mint a jelentős mértékben rendőri tevékenységet végző felderítő szervek, jogosan tekinthetjük a határőrséget egyfajta katonai köteléknek. Ezt az oldalát erősítette a sorállomány alkalmazása, katonai felszerelése, öltözete, fegyverzete, kiképzési rendszere, vezetési elvei és módszerei. Feladatrendszerében szerepeltek egyaránt országvédelmi és belbiztonsági feladatok.

A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztere, Janza Károly altábornagy⁷ 1956. október 30-án cím és szám nélküli, bevezetőből és négy pontból álló parancsot adott ki a katonatanácsok megalakítása ügyében. (*ld* melléklet) Ez a parancs a határőr szervezetekhez 30-án és 31-én jutott el.

Azonnal szembeötlő, hogy a történelem eddigi eseteivel szemben most a hivatalosan regnáló, bár már ténylegesen nem sok hatalommal rendelkező kormánynak, a politikai vezetésnek a honvédségért felelős szakminisztere rendeli el a katonatanácsok felállítását. Miért jó neki ezen szervezetek életre hívása, amelyek az eddig éppen az ellenségei voltak? Korábban a fegyveres erők alacsony beosztású sorkatona, tiszthelyettes és fiatal tiszti tagjai nem bíztak a hagyományos kormányokban és alakítottak krízishelyzetben katonatanácsot. Most a kormány és benne a honvédelmi miniszter nem bízik az ötvenes évek fegyveres erejének parancsnoki állományában. Miniszteri parancssal átlépi minden katonaság működésének első számú elvét, a parancsnok egyszemélyi döntési és vezetési jogkörét, köteleességét. A parancs 1. pontjából azonnal kitűnik, a döntési jogkör el lett vonva a minisztérium által kinevezett parancsnoktól. Az anyag utolsó sorának fogalmazása: „... *Aki a katonai tanácsok által megerősített intézkedéseknek ellenszegül*” a továbbiakban megszüntette bármely vezető vagy tiszt mozgásterét.

Nem feltételezhetjük, hogy a miniszter és környezete ne lett volna tisztában a dokumentum tartalmának a katonai vezetésre gyakorolt várható hatásával. Az, hogy megszűnik a fegyveres erők összefogásának, katonai vezetésének lehetősége, előre látható volt, pedig a későbbiekben november negyedikén nagy szükség lett volna a homogén harci kötelékekre.

A határőrség ugyan nem tartozott a honvédelmi miniszter alárendeltségébe, de a frissen alakult Határőrség Forradalmi Katonai Bizottsága a szervezetre nézve kötelezőnek tekintette a dokumentumot, kiáltványban fogalmazta meg: „... *csatlakozik a Honvédelmi*

7 Sallai János (2017): 1956 viharában – Janza Károly altábornagy In: Csurgai, Horváth József (szerk.) 1956: a szabadság narratívái: Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján. Budapest, Magyarország: L'Harmattan Kiadó, p. 290.

*Katonai Tanács azon követeléséhez, hogy a Magyar Népköztársaság Határőrségét csatolják újból a Magyar Néphadsereghez.*⁸ Ezzel lényegében megindult a határőrségi katonatanácsok szervezése, működése. A folyamatnak az új kormány, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása vetett véget a katonatanácsok feloszlásával.

Egy kerületi katonatanács megválasztása, működése és utóélete

A Nagykanizsai Határőr Kerület 1957. 03. 19-ei, tehát igen korai, az eseményekhez időben közel álló jelentéséből ismerjük az ottani tanács megalakulásának és működésének néhány körülményét.⁹

A kerületnél október 23-tól úgynevezett „összetartás” lett elrendelve, mely szerint sem a sorkatonák, sem pedig a hivatásos állomány nem hagyhatta el a laktanyát. A kerület parancsnoka, a politikai osztály vezetője, az elhárító alosztály vezetője és helyettese, a felderítő alosztály vezetője október 30-án, a kibontakozó eseményektől félve családotól Jugoszláviába menekült. A napi ügyeket a törzsfőnök (az alakulat második legmagasabb beosztású személye), Tóth László százados intézte, látta el a kerületparancsnoki teendőket.

Október 30-án este *leszóltak* Pestről, a budapesti parancsnokságon alakult „Katonai Forradalmi Tanácstól”, (a különböző okmányok az új szervezeteket eltérően nevezik meg, tükrözve az általános zűrzavart), hogy meg kell alakítani a katonai forradalmi tanácsot a kerületnél is. Az állománygyűlést Tóth százados hívta össze másnap, 31-én reggel a színházterembe. A törzs, tehát a tisztek és az objektumban lévő alegységek sorkatonái vettek részt a választáson, mely előkészítés nélkül kaotikus körülmények között zajlott. A legaktívabb szerepet azok a katonák és tisztek játszották, akiknek a korábbi vezetéssel már megelőzően problémáik voltak. A katonák felléptek egyes tisztekkel szemben, a hozzászólások zöme a politikai és a pártszervezet ellen irányult. Itt jelentették be, hogy a tanács és a parancsnok közösen fognak irányítani. Felolvastak egy Záhonyból, a forgalomellenőrző pontról érkezett táviratot, mely szerint szovjet csapatok jönnek folyamatosan Magyarországra. A katonatanács elnöke egy hadnagy, Vígh Béla lett, beválasztottak egy századost, három főhadnagyot és sorkatonákat.

A korábbi katonai rend teljesen felbomlott, a tanács elfoglalta a politikai osztály irodáit, oda még a törzsfőnököt sem engedték belépni. Kikérték a tisztek személyügyi anyagait, kifüggesztették a laktanyából kitiltott tisztek névjegyzékét, akik zömmel a politikai, felderítő és elhárító vonalon voltak beosztásban. A „Fegyveres Erők Katonai Tanácsának” követeléseit szintén kifüggesztették. A katonai tanács felvette a kapcsolatot a Megyei Nemzeti Bizottmánnyal, annak értekezletein képviseltette magát egy főhadnaggal.

Az őrsőkön is alakultak katonai forradalmi tanácsok, de elszigeteltségük miatt különösebb tevékenységet nem folytattak.

8 1945–1949 között a határőrség Honvéd Határőrség néven a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe tartozott.

9 MNL HOP XIX-B-10 24. sz. doboz 1956 év 4/a. Folyószám. „Jelentés az 5. Hőr. Kerületnél 1956. október 23.-án kezdődő eseményekről és az azt követő időkről.”

A Budapesti Határőr Parancsnokság forradalmi katonai tanácsa egy Cser Palkovics Ferenc nevű őrnagyot küldött november elsején, hogy vegye át a kerületparancsnoki teendőket. Az eseményre állománygyűlést hívtak össze, ezen őrsönként 2–3 fő is jelen volt. Bemutakozásként a szovjetek elleni ellenállásról beszélt, szidta a Szovjetuniót, ahol elmondása szerint maga is hadifogoly volt és megismerte a „szovjet paradicsomot”.

A továbbiakban nyugta ellenében adtak ki fegyvereket több esetben különböző szervezeteknek, a helyi nemzetőrségnek az ő aláírásával.

November 4-én 04,00 órakor a budapesti parancsnokságról a forradalmi katonai tanács (amely a határőrség országos parancsnokságán alakult) harcászati rendeltetést és tájékoztatott arról, hogy a szovjetek bent vannak a fővárosban.

Délután az országos parancsnokságról intézkedtek (parancsnoki és nem katonai vonalon), hogy a szovjeteknek a kerület ne álljon ellen. A szovjetek ötödikére virradóan jöttek Nagykanizsára, ahol ellenállás, harcok nem voltak, a honvédségi laktanyát lefegyverezték, a határőrt nem. A kerület laktanyájába is akadálytalanul léptek be. Ezzel megszűnt a forradalmi katonai tanács működése. November 7-ig valamennyi, a legidősebb korosztályhoz tartozó sorkatona leszerelt, vélhetőleg így a katonai tanácsok sok tagja is eltávozott a határőrségtől.

Tanulságos az emberek ilyen körülmények közötti meghasonlására, hogy később, a helyzet változását követően Cser őrnagy¹⁰ a munkáshatalom megvédésének szükségességéről beszélt. Párttag-gyűlésen számon kérték tőle a változását, azt mondta akkor: ez „taktikai lépés volt nála”.

Vígh Bélának, aki eredetileg a kerület kiképzési alosztályán volt előadó és a katonatanács elnöke lett, neve egy másik okmányban¹¹ is visszatér az alábbi jellemzéssel: *„Szervezte az egységet a Szovjet csapatok ellen, a Munkás Paraszt Kormány ellen és a párt ellen agitált, még 1957. január hó 30-án is. Tagadta a hadseregben a pártpolitikai munka szükségességét, valósággal gyűlölte a pártpolitikai munkásokat, a párt és ifjúsági vezetőket. A területi nemzeti bizottságokkal és a honvédségi Katonai Forradalmi Tanáccsal Nagykanizsán tartotta a kapcsolatot. Az ellenforradalom leverése után is népi demokrácia-ellenes agitációt fejtett ki. Várt, hogy az imperialista csapatok Magyarországra bejöjjenek, és ő csatlakozott volna hozzájuk. Politikailag megbízhatatlan.”*

A nagykanizsai kerületnél az őrsőkön is alakultak katonai forradalmi tanácsok, de távoli elhelyezkedésük miatt különösebb tevékenységet nem folytattak. A jelentés konkrétan Bolhót említi. A Bolhói őrsőn szintén választottak katonai tanácsot. Elnöke meglepő módon az őrs politikai helyettes tisztje lett. Bekerült még négy sorkatona, két szakaszvezető és két határőr. Közülük a jelentés írásakor, tehát 1957 márciusában már csak egy határőr szolgált az őrsön.

A katonatanács ténykedése fegyverek kiadásában merült ki. November elsején a laktanyánál megjelent felfegyverzett polgári személyeknek átadtak 4 darab puskát. November negyedikén a nemzetőrség a községben feloszlott és a településen lévő összes fegyvert behozták az őrsre.

10 Az iratgyűjtőben található a „nagykanizsai kerület története” című anyag (készítési dátuma 1958. április 2.). Ebben Cser Palkovics Ferencet „volt őrnagy”-nak írják. Ezek szerint a legjobb esetben is eddigre leszerelték.

11 MNL HOP XIX-B-10 11. sz. doboz 1957. év II/1-9. Tárgykör 20. Folyószám „Tárgy: Leszerelt tisztekről és tsz. tisztekről jellemzés felterjesztése.” Nagykanizsa 1957. 10. 26.

A határőr kerületekről rendelkezésre álló adatok

A határőr kerületektől csupán szórványosan állnak rendelkezésünkre a témához kapcsolódó információk. Néhány nagyobb, átfogó jelentés részeként bukkannak fel ezek az adatok. Az országos parancsnokság a november elején megkezdődött újjászervezés kezdetén adatokat, tájékoztató jelentést kért a kerületektől. Ezek a felterjesztések többnyire november 11-ei dátummal a levéltárban, egy dossziében, egy nyilvántartási számon, de eltérő címzésekkel találhatók. A témánkhoz kapcsolódó legkorábbi adathordozók november negyedikét követően keletkeztek.

Szombathely

Teljes anarchia alakult ki, a törzs és a tartalék alegység nem volt hajlandó fegyvert fogni. „A hangulat a törzsben olyanná fajult, hogy nem voltak hajlandók részt venni semmilyen akcióban és követelték, hogy ők is együtt tüntethessenek a polgári lakossággal... A parancsnok kezéből a vezetés teljes egészében a katonai tanács kezébe ment át és megkezdődött a tisztek üldözése... A katonai tanács több olyan intézkedést tett, ami még fokozta az anarchiát. A harmadéves határőröket a szolgálati idő előtt leszereltette.”¹²

A szombathelyi kerületnél a „... forradalmi bizottság 8 tagját, 8 tisztet, a szovjet parancsnokság letartóztatta”.¹³ Ezt az információt megerősíti egy egyéni visszaemlékezés.¹⁴ A szerzőt, aki határőr tiszt volt ebben az időben a szombathelyi kerületnél, elmondása szerint távollétében bevásárolták a katonatanácsba. A megyeházára vezényelték összekötőnek. A szovjet katonák november negyedikén letartóztatták, majd átadták a magyar hatóságoknak. Néhány hónapig rendezetlen volt az állományviszonya, majd minden következmény nélkül véglegesítették, retorzió nem érte.

Balassagyarmat

A balassagyarmati kerületnél is a többi kerülethez hasonló folyamatok zajlottak le. Itt a kerület vezetését a forradalmi tanács által kinevezett Juhász nevű, főhadnagyból alezredessé előléptetett új parancsnok vette át. Ő a régi vezetőt, Domokos alezredest, az eredeti kerületparancsnokot, fegyveresekkel, géppisztollyal fenyegetve dobatta ki az alakulattól, „jelenleg a lakásán van”, a politikai osztály tagjai és a felderítő tisztek mind el lettek távolítva. A forgalomellenőrző pont és az őrsők forradalmi tanácsai leváltották a parancsnokokat Somoskőújfalú átkelőhelyen, a Szécsényi zászlóaljnál, a Letkési és a Tésai őrsőkön.

Név szerint említik Szerezla Lajost, „volt százados” fogalmazással. Balassagyarmaton szolgált, mint törzsfőnök, bevásárolták a forradalmi tanácsba, „... nem akadályozta meg, hogy a kerület-parancsnokot leváltásuk és egy régi horthysta tisztet állítsanak helyére. Egyetértett a katonai tanács minden intézkedésével.”¹⁵

12 MNL HOP XIX-B-10 6. sz. doboz 1956 év I/4. Tárgykör 69. Folyószám. „3. Hő. Kerületparancsnok beszámolója 1956. október 23.-tól 1956. december 15.-ig” Szombathely, 1956. 12. 15.

13 MNL HOP XIX-B-10 6. sz. doboz 1956 év I/4. Tárgykör 69. Folyószám. Összegzés 1956. 11. 10.

14 Imola (2007).

Nyírbátor

Viszonylag sok adattal rendelkezünk a Nyírbátori kerület vonatkozásában. Október 23. és december 01. között a kerület a határőrizetet nem tudta biztosítani. Ez lényegében az összes kerületre vonatkozik, gyakorlatilag megszűnt az országban a határőrizet. A katonák részben hazamentek, részben a laktanyákban maradtak, de nem jártak szolgálatba. Gyakran az őrsök személyi állománya is otthagya az őrsöket. „... Tiszabecsen a forradalmi tanács határozata alapján a katonákat leszerelték és 5-500 Ft pénzösszeggel látták el és hazaküldték.”¹⁶

Az őrsparancsnokokat elzavarták az Urai, Tiszabecsi, Szatmárcsekei őrsön.

A nyírbátori jelentés már kendőzetlenül mutatja, hogy a kaotikus helyzetet egyesek, polgári személyek, sorkatonák és tisztek saját rablásra, zabrlásra használták fel. A különböző anyagok elvitelének többnyire semmi köze sem volt a fegyveres ellenálláshoz. Elveszttek teljes szerelóműhelyek, műszaki szerszámok, vízvezeték szerelő és villanszerelő eszközök. Az optikai anyagok közül sok távcsövet a tisztek vittek el. A ruházati raktárakat ismeretlen tettesek november negyedikén feltörték. Egyes őrsparancsnokok még az őrs sertéseit és szénakészletét, a fűtéshez használt fát is saját zsebre értékesítették. A kerületnél felállított nemzetőr szakasz részére a szolgálatvezető ruházatot adott ki.

A záhonyi forgalomellenőrző ponton és őrsön ruházati anyagot vittek el civilek, az útlevelkezelők a vagonokat fosztogatták. Az újonc ezred frissen, október 22-én vételezett anyagait is megdézsmálták 24. és 26. között. Október 26-án a nyíregyházi Vorosilov laktanyát szovjet páncélos egység foglalta el, itt is történt anyagvesztés a szállítások folyamán.

Lóczi János, a Nyírbátori kerület parancsnoka volt. „... Ő szervezte a nyírbátori nemzetőrséget, ruhával, fegyverrel, lőszerrel látta el őket... aláírt egy parancsot melyben megparancsolta, hogy a népiélet elől menekülőket, akik a Szovjetunió területére akarnak átszökni, el kell fogni és le kell tartóztatni.”¹⁷

A nyírbátori kerulettől három olyan tisztről is tudunk, akik tagjai voltak a katonatanácsnak egy felterjesztett jellemzés jóvoltából:¹⁸

- Lóczi János őrnagy, a nyírbátori parancsnok, tagja volt a katonai tanácsnak. A határőrség parancsnoka az „1957. május 15-én kelt 00100. sz. parancsával a BM. Helyettesének 00972. sz. parancsára a Határőrség állományából fegyelmi úton elbocsájtotta.” 1957. augusztusban őrizetbe vették.
- Nyíró József százados, aki 1946. február 20-án behívás alapján sorkatonaként került a határőrséghez, a kerület katonai tanács tagja volt. Utolsó beosztása: a kiképzési

15 MNL HOP XIX-B-10 11. sz. doboz 1957 év II/1-9. Tárgykör 76. Folyószám. Javaslat kitüntetések visszavonására 1957. 09. 23.

16 MNL HOP XIX-B-10 6. sz. doboz 1956 év I/4. Tárgykör 69. Folyószám. „Tárgy: Összefoglaló jelentés a ker állapotról” Nyírbátor, 1956. 12. 10.

17 MNL HOP XIX-B-10 11. sz. doboz 1957 év II/1-9. Tárgykör 76. Folyószám. Javaslat kitüntetések visszavonására 1957. 09. 23.

18 MNL HOP XIX-B-10 11. sz. doboz 1957 év II/1-9. Tárgykör 85. Folyószám. „Tárgy: Elbocsájtott tisztekről és tsz. tts.-ekről jellemzés felterjesztése.” Nyírbátor, 1957. 10. 28.

alosztály vezetője. 1957 júniusában az illetékes szervek ellenforradalmi tevékenységéért őrizetbe vették.

- Orbán János százados, a Záhonyi Forgalmellenőrző Pont parancsnoka, tagja volt a záhonyi ellenforradalmi bizottmánynak, A záhonyi állomásfőnökkel együttműködve szervezték a vagonok kirablását, amelyből kb. 20 millió forint kár keletkezett. A szovjet csapatok mozgásáról rendszerese tájékoztatta a „Szabad Kossuth” rádiót.

Miskolc

Faragó Endre őrnagy a miskolci kerület hadtáp parancsnoka volt. Mint régi horthysta tisztet, a „katonai tanács elnökévé választották meg. Október 31-én üdvözlő táviratot küldött a megyei munkástanácsnak, melyben a Szovjetuniót, a pártot becsmérelte.

Határőrség Országos Parancsnoksága

A határőrség vezetésének értékelését az 1956-os eseményekről több, rendelkezésünkre álló anyag is tükrözi. A katonatanácsok vonatkozásában viszont csak néhány megjegyzést találtam:

- „Züllesztően hatott az úgynevezett »forradalmi katonai tanácsok« megalakulása” – írja, egy a miniszternek készített, november 29-ei dátumozású, 55 oldalas jelentés.¹⁹
- „Egyes helyeken az úgynevezett forradalmi bizottságok feloszlatták alegységeinket, elzavarták parancsnokaikat, tisztjeiket... Ezeken a helyeken megszűnt a határőrizet” – fogalmaz a december 18-ai jelentés, melyet Szalva János ezredes, a határőrség parancsnoka terjesztett fel.²⁰

A kitüntetések visszavonására vonatkozó javaslat szintén tartalmaz utalásokat a katonatanácsok tevékenységére:²¹

- Nagy András százados, aki az „... ellenforradalom alatt szervezte az új Határőr Főparancsnokságot” horthysta tiszt volt. Ő is azok közé a horthysta tisztek közé tartozott, akik elsőként álltak az ellenforradalom oldalára.
- Sajti Mihály őrnagyot, aki az orosházi kerület törzsfőnöke volt, a „forradalmi tanács” elnökének választották. Hozzájárult ahhoz, hogy a parancsnokot kitiltsák a laktanyából. Mint a forradalmi tanács elnöke nem akadályozta meg, hogy a Szovjetuniót és a népi demokráciánkat alázó röplapokat adjanak ki.
- Perge Mihály volt százados a győri kerületnél ellenforradalmi csoportot hozott létre. Győrben kitiltották a politikai és a pártmunkásokat a laktanyából.
- Szegő József őrnagy, aki a kerület parancsnoka volt Zalaegerszegen, az ellenforradalmárok nyomására aláírt egy parancsot, melyben megparancsolta a személyi állománynak, hogy a szovjet csapatok ellen fegyveresen vegyék fel a harcot.
- Zsíros Sándor a halasi kerületnél, mint őrsparancsnok az őrs fegyverraktárából a nemzetőrség részére több fegyvert és lőszert adott ki.

19 MNL HOP XIX-B-10 1957. év 8. sz. doboz I/4-6. Tárgykör 36. Folyószám. Jelentés.

20 MNL HOP XIX-B-106. sz. doboz 1956. év I/4. Tárgykör 64. Folyószám. „Tárgy: A Határőrség helyzete az 1956. évi október 23-i események óta.”

21 MNL HOP XIX-B-10 11. sz. doboz 1957. év II/1-9. Tárgykör 76. Folyószám. Javaslat kitüntetések visszavonására. 1957. szeptember 23.

A katonatanácsok felmerült követelései

A felmerült követelések jelentős mértékben függtek attól, hogy milyen szintű (ti. őrs, zászlóalj, kerület, országos parancsnokság) katonatanácsot vizsgálunk. Alapvetően kis létszámú szervezetekről beszélünk, egyik állománya sem haladta meg a háromszáz főt, melyek az országban szétszórta helyezkedtek el és gyakran egymással sem álltak összeköttetésben.

Az őrsökön, 20–50 fős kötelékeknél, ahol három, legfeljebb négy hivatásos kivételével mindenki sorkatona volt. A fő kérdés az azonnali leszerelés; a határőr szolgálat szüneteltetése; illetve az engedély nélküli hazamenetel lett. Ennek megfelelően a katonák nem jártak szolgálatba, illetve ott nem tettek semmit, vagy önkényesen elhagyták a szolgálati helyüket, a határőrizet pedig gyakorlatilag megszűnt. Jellemző volt a nem kedvelt tisztek, őrsparancsnokok elkergetése.

A kerületek szintjén már komolyabb politikai követelések is megjelentek csatlakozva a helyi, városi és megyei forradalmi bizottságok hirdetett programjaihoz. Jellemzően betiltották a párt és politikai szervezeteket. Mivel ilyen kis kötelékeknél mindenki mindenkit ismert, gyorsan listák készültek a laktanyákból kitiltott személyekről, mely névjegyzékre az előzően említett beosztásaikon kívül felkerültek a felderítő és elhárító tisztek, a parancsnokság vezető beosztású személyei, köztük többnyire a parancsnok is.

A katonatanácsok maguknak vindikálták az adott egység vezetését, megtiltották, hogy a parancsnokok engedélyük nélkül intézkedjenek. A civil forradalmi bizottságokkal történő együttműködés keretében került sor néhány esetben az objektumok megnyitására, felszerelés, fegyverzet kiadására. Követelték, hogy a szovjet csapatok hagyják el Magyarországot. Szó volt fegyveres ellenállásról, egyes városok, ahol határőr laktanyák voltak, katonai védelmében történő részvétetről. Erre sehol sem került sor és reális esélye nem is létezett az alegységek szétesése, illetve az erre nem alkalmas szervezete, felszerelése miatt.

Országos szinten megalakult a Magyar Határőrség Forradalmi Katonai Tanácsa. Október 29-ei, illetve 30-ai dátummal kiadott kiáltványukban két követelés szerepel: meghirdették a Belügyminisztérium állományából történő kiválást és a visszaküldést a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe az 1945–1949-es szervezetnek megfelelően, illetve a szovjet csapatok kivonását az országból.

November negyedikét követően gyorsan megszűnt a katonatanácsok tevékenysége, de az események utóhatásai 1958 közepéig érezhetőek voltak a szolgálatellátás és a belső fegyelem terén. A sorkatonák többségének gyors leszerelése november, december, január hónapokban és az a lehetőség, hogy a tiszti állomány következmények nélkül kiléphetett a szervezetből, jelentős személyi hiányt teremtett a határőrizet szigorítása terén, mégis megkönnyítette a vezetés munkáját.

A katonatanácsok tagjaihoz kapcsolódó ügyészségi, bírósági okmányok

A levéltár anyagai között található kis számban olyan ügyészségi, bírósági dokumentum, amelyekben a katonatanácsok tagjaival szemben jártak el. Ezen anyagok indokoló részei értékes információkat tartalmaznak számunkra.

A határőrségnél 1957-ben saját ügyészség működött a Magyar Népköztársaság Határőrség Katonai Ügyészsége megnevezéssel. Ez a szerv készítette el a vádiratokat, döntött arról, hogy ki ellen indítanak eljárást, esetleg megtagadták a nyomozást és az illető ügyét visszaadták parancsnoki hatáskörbe, vagy bűncselekmény hiányában megszüntették az eljárást.

A Magyar Nemzeti Levéltár határőrségi okmányai között nem található meg az egyes ügyek összegyűjtött dokumentációja. Elméletileg egy dossziéba összefogva kellene szerepelnie a határozatnak az előzetes letartóztatás fenntartásáról, ezt követően a vádiratnak, majd az első (és esetleg másodfokú) bírósági ítéletnek. Lényegileg az általam vizsgált esetekben egyetlen teljes anyagot sem találtam.

Az ügyészség és a bíróságok anyagaik másolatait megküldték a határőrség parancsnokságának tudomásul vétel, illetve a szükséges további intézkedések megtétele céljából. Ezek egy része feltételezhetően a későbbi selejtezéseknek esett áldozatul. Az itt szereplő 1. és 2. számú határozat esetében nem tudjuk, vajon elkészült-e a vádirat és milyen eredménnyel zajlottak le a tárgyalások, amennyiben megtörténtek. Csupán az érintettek őrizetbe vételéről van biztos ismeretünk. A 3. számú vádirathoz szintén nem kapcsolódik folytatás.

1. Határozat²²

„Határozat az előzetes letartóztatás fenntartásáról”, a „népidemokratikus államrend elleni bűntett miatt, Haraszi Zoltán tiz. és társai ellen indított bűnügyben”. A határőr a Csornai kerület, Soproni Forgalmellenőrző Pontján teljesített szolgálatot. Az „... október 23-át követő ellenforradalmi események alatt társaival kapcsolatot teremtett a soproni főiskolás MEFESZ szervezettel, ahol megbeszélték, hogy eltávolítják a részükre nem tetsző tiszteket. Egy gyűlésen nevezett felszólalt és a nem kívánatos tisztek eltávolítása mellett uszító beszédet mondott, majd leadatta fegyverét (fegyverüket?) a szolgálatvezetőnek és a tiszteket elszállították az egyetemre.” 1957. 02. 05-én vették őrizetbe.

2. Határozat²³

„Határozat az előzetes letartóztatás fenntartásáról” a „népidemokratikus államrend elleni bűntett miatt Varga Sándor örv. ellen indított bűnügyben”. A határőr őrzető szintén a Csornai kerület, Soproni Forgalmellenőrző Pontján teljesített szolgálatot. Az „... 1956. október 23-át követő ellenforradalmi idők alatt a soproni egyetemisták MEFESZ szervezetével tartott fenn szoros kapcsolatot, akikkel tárgyalt a szovjet csapatok Sopronba való bejutásának megakadályozásáról. A közhírai őrsön ellenállásra buzdított a szovjet csapatokkal szemben és az őrs személyi állományát ellenforradalmi megmozdulásra akarta rávenni. Nevezett a katonai tanácsban volt benn.” 1957. 02. 05-én vették őrizetbe.

22 MNL HOP XIX-B-10 12. sz. doboz 1957 év III/1. Tárgykör 150. Folyószám. Határozat. Haraszi Zoltán.

23 MNL HOP XIX-B-10 12. sz. doboz 1957 év III/1. Tárgykör 155. Folyószám. Határozat. Varga Sándor.

3. Vádirat²⁴

„Vádirat: Stingel József és tsa. ellen, a népidemokratikus államrend és a népköztársaság elleni büntett miatt indított bűnügyben”. Stingel József őrmester, Miskolcon, a kerület parancsnokságon teljesített szolgálatot. 1957. 03. 09-én került előzetes letartóztatásba. „1956. október 26-án a légénységi állomány felé több olyan felhívást intézett, hogy szervezzék meg a katonai tanácsot... pontokat dolgozott ki és azt gyűlésen a harcosok előtt felolvasta. Követelte egyes magasabb beosztású tisztek eltávolítását politikai megbízhatatlanságuk miatt, és hogy a légénység egységesen álljon a diákpárlament és a Megyei Munkástanács mellé. Megválasztatta magát a Megyei Munkástanácsba. Bevonatta a laktanya külső őrségét, civil ruhát szereztek a katonáknak, kb. 25 fegyveres egyetemistát beengedtek a laktanyába. Gyűlésre hívták össze az állományt, fegyverest állítottak az ajtóba, hogy a tiszteket ne engedjék be. A gyűlés tárgya az volt, hogy a kommunista tisztek az alakulatot azonnal hagyják el, ez meg is történt. Így Dunai alezredes, a parancsnok és még több tiszteket eltávolítottak az alakulattól... Szervezkedésének célja az volt, hogy erősen felfegyverzett csapattal a szovjetekkel szembe szálljanak.”

4. Vádirat²⁵

A vádat Kiss Lajos törzsőrmesterrel szemben „Gyáva magatartás és egyéb büntett miatt” fogalmazták meg. A Szombathelyi kerület Pornóapáti őrsén teljesített szolgálatot, mint szolgálatvezető, azaz a laktanya gazdálkodása tartozott munkaköréhez. 1951-ben vonult be tényleges szolgálatra sorkatonának, majd katonaideje letöltését követően továbbszolgálatot vállalt, mint továbbszolgáló tiszthelyettes, az események idején nem sorkatona volt.

November 4-én a különböző rádióadásokat (például Szabad Európa) hallgatta. A forradalmi katonai tanács felkérte, hogy tájékoztassa a katonákat a kialakult helyzetről és adjon tanácsot, mert őrä az őrsön hallgattak és iránta bizalommal voltak. (Azonnal felmerül a kérdés: és hol volt az őrsparancsnok valamint a két helyettese. Nyilvánvalóan nem tartózkodtak a laktanyában, amint az a kötelességük lett volna, de erről hallgat a vádirat.) A törzsőrmester azt állította a hirtelen összehívott röpgyűlésen, „... hogy a szovjet csapatok a Szombathelyi kerület tisztjeit meggyilkolták, tehát tarthatatlan a helyzet ennek következtében az őrsön is. Mindezekből a rémhírekből Kiss törm. azt a következtetést vonta le, hogymenjen át az őrs teljes személyi állománya Ausztriába és vigyenek magukkal mindenféle anyagot, fegyvert és felszerelést.” 32 katona szökött vele Ausztriába. Kiss intézkedett a raktárban lévő anyagok és élelmiszer kivitелére, elvitték az őrs lovait, és az összes sorozatlövő fegyvert. Az anyagok körülbelül egyharmadát Ausztriába szállíttatta és ezek ott is maradtak, nem kerültek vissza magyar tulajdonba.

Az okmány a következő fogalmazást tartalmazza: „vádolom, a Ktbt. 37. és 38.§./1/bek-ben meghatározott gyáva magatartás, valamint ezzel összefüggésben, halmazatban a Ktbt.

24 MNL HOP XIX-B-10 13. sz. doboz 1957 év III/1. Tárgykör 198. Folyószám. Vádirat Stingel József és tsa. ellen.

25 MNL HOP XIX-B-10 12. sz. doboz 1957 év III/1. Tárgykör 123. Folyószám. Vádirat, „Tárgy: Kiss Lajos törm. elleni bűnügy.”

107.§./1/bek-ben meghatározott kötelességszegés katonai célt szolgáló vagyron kezelésének bűntetteivel...”²⁶ „Jelen eljárás lefolytatására a B.M. Hőrs. Katonai Bíróság hatáskörét és illetékességét állapítja meg.”

És még egy érdekes mondat: „A terhelt a Bp. Körzeti Börtönben előzetes letartóztatásban van”. Amíg a terhelt nem került a hatóság kezére, addig a vádiratot nem adták ki. A mi esetünkben viszont november negyedikén a törzsőrmester Ausztriába távozott. Egy másik jelentés szól arról, hogy december 15-én tizenhét katonával együtt visszatért Magyarországra.

5. Ítélet (Győri Katonai Bíróság)²⁷

Vanya Sándor őrvezető vádlott ellen indított bűnügyben, Győrött 1957. április 18-én megtartott nyilvános tárgyaláson hirdetett ítéletet a bíróság, aki 1957. 02. 06. óta előzetes őrizetben volt. Korábban a Fertőrákosi őrsön szolgált sorkatonaként. Az indoklás szerint „... *bűnös a népi demokratikus államrend elleni lázítás bűntettében*”. Első fokon egy év börtönbüntetésre ítélték. Az anyagból a következő események bontakoznak ki: 1956. október 25-én Fertőrákos községben „Nemzeti Tanácsot” alakítottak. Ugyanekkor az őrsön katonatanács alakult, melynek a vádlott is aktív tagja lett. Az őrsparancsnok, Róka István főhadnagy kiküldte a Nemzeti Tanács üléseire. Itt összeharagkozott dr. Kopjás körzeti orvossal, aki a helyieket vezette (később kiszökött Ausztriába). Vele az őrsre ment, a szovjetekkel szembeni ellenállásra buzdította a katonákat, kijelölték a védelmi pontokat. Külön felróják neki, hogy „... *az egység raktárából több tüzfegyvert és lőszert és kézigránátot vittek el, melyeket a civilek között szétosztottak*”. November negyedikén engedély nélkül átment dr. Kopjással a Sopronkőhidai őrsre és az őrsparancsnoktól engedélyt kért, hogy beszélhessen a katonákkal, Török Imre hadnagy őt beengedte, de az orvost nem. A körletben ellenállásra buzdította a harcosokat. A bíróságon azzal védekezett, hogy a parancsnoka küldte a Nemzeti Tanács üléseire.

Ugyanezen a levéltári nyilvántartási számon található a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága 1957. év május hó 31. napján tartott nyilvános fellebbezési tárgyaláson meghozott végzése, melyben a védő által az első fokú ítélettel szemben bejelentett fellebbezést elutasítja.

6. Ítélet²⁸

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága a Budapesten, 1957. év december hó 18. napján tartott nyilvános fellebbezési tárgyaláson meghozta az elsőfokú Győri Katonai Bíróság ítéletét jóváhagyó végzést. Ebben Haraszi Zoltán határőr tizedest, mint elsőrendű vádlottat egy év, Bánkúti Gyula határőr őrvezető másodrendű vádlottat szintén egy év börtönbüntetésre ítélte és Várnai László főhadnagy harmadrendű vádlott esetében pedig az elsőfokú ítéletet hagyta jóvá. Nem áll rendelkezésünkre a

26 Ktbt. = Katonai büntető törvénykönyv.

27 MNL HOP XIX-B-10 13. sz. doboz 1957 év III/1. Tárgykör 205. Folyószám. Ítélet.

28 MNL HOP XIX-B-10 13. sz. doboz 1957 év III/1. Tárgykör 329. Folyószám. Ítélet. Haraszi Zoltán.

levéltárban sem a vádirat sem pedig az elsőfokú ítélet, az indoklást csak a Legfelsőbb Bíróság anyagából ismerjük. Ezek szerint előjáróval szembeni erőszakkal elkövetett függetlenséért büntetésével vádolták meg őket. „... A vádlottak az ellenforradalom időpontjában, mint az alakulatnál megalakított katonai tanács tagjai, részt vettek előjáróik jogtalan letartóztatásában. Az elkövetés körülményeire és annak ellenforradalmi jelegére tekintettel a cselekményük súrolja a BHÖ. 1. pont/2/ bekezdésben meghatározott népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetésének a határát, és éppen ezért a súlyos eset megállapítása mindenképpen indokolt... Vádlottak részt vettek előjáróik jogellenes letartóztatásában és ezzel a cselekményükkel nagymértékben hozzájárultak alakulatuk fegyelmi helyzetének a megromlásához.”

Kézzel felírva a bírósági ítéletre az alábbi mondat található: „Nevezettek 1954-es bevonulásúak, 1957. augusztusban leszereltek”. Tehát a két sorkatona az 56-os eseményeket követően tovább töltötte a katonai szolgálatát még november-augusztus között nyolc–kilenc hónapig, leszereltek, majd a polgári életből vették őket őrizetbe. Az eljárást relatíve későn kezdték meg ellenük. Az itt szereplő főhadnagyról nincsenek adataink.

7. Ítélet²⁹

A Budapesti Katonai Bíróság 1958. január. hó 14-én és 22-én megtartott folytatólagos zárt tárgyaláson hozott ítéletet Kutas Miklós határőr ügyében, aki Budapesten, talán az országos parancsnokságon, esetleg Ady-ligeten a határőr laktanyában teljesített szolgálatot. (Ez az okmányból nem állapítható meg.) Az államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetésének vádjá alól felmentették.

Október 28-án vagy 29-én az alakulatnál megválasztották a forradalmi katonai tanácsot – írja a okmány. Az ítéletben szereplő időpont mindenestre érdekes, mert ekkor még a katonatanácsok megválasztására vonatkozó parancs nem jelent meg. Őt bízták meg a követelések összeírásával, az ülésen ezt olvasták fel, „Ezeket a követeléseket azután az alakulat gyűlése elé terjesztették, ahol összegezve az alegségeket követeléseit másnap a Kat. Tanács több ezer példányban kinyomtatta a »Magyar Testvérek« c. ellenforradalmi röplapot.” November negyedikén elhagyta az alakulatát, Budapesten lakó szüleihez ment és november 19-én a rádióban elhangzott felhívásra tért vissza alakulatához, ahol tovább szolgált, majd leszerelt január közepén. Januárban egy társával megpróbált kiszökni Ausztriába, de elfogták és visszaküldték. „Tekintettel arra, hogy a vád tárgyalásán a vád tárgyává tett bűncselekmény még a legkisebb mértékig sem nyert bizonyítást, ennek alapján az ügyész a vádat indokoltan elejtette” – fogalmaz az ítélet.

Következtetések

A katonatanácsok 1956-os magyarországi működésével kapcsolatban megfogalmazható néhány komoly tapasztalat. Létrejöttük a fegyveres felkeléshez és az akkori

29 MNL HOP XIX-B-10 13. sz. doboz 1957 év III/1. tárgykör 331. folyószám. Ítélet Kutas Miklós.

állami vezetés (honvédelmi miniszter) tevékenységéhez kapcsolódik. Mint az ilyen jellegű, ideiglenesen létrejött és a hivatalos fegyveres vezetés kompetenciáit megkérdőjelező szervezetek, három jelentős területen szembehelyezkedtek az általános katonai előírásokkal, melyek nemcsak a mi országunkra, de a világ valamennyi fegyveres erejére törvényszerűen vonatkoznak.

- A.) Kétségbe vonták az adott alakulat parancsnokának egyszemélyi hatalmát, parancsadási jogkörét, és esetenként fegyveresen is kikényszerítették lemondását. Mindezekhez látszólag a honvédelmi miniszter által kiadott parancs adta meg a jogalapot (ez speciális magyar történelmi sajátosság). Az események miniszteri indítása végül magát a minisztert fosztotta meg attól, hogy rendelkezésére álljanak alkalmazható katonai kötelékek. Következtesen nézve egyébként a miniszteri parancs nem is vonatkozott a határőrségre, mely a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozott.
- B.) Sérült az a katonai elv is, hogy polgári lakosokat, civileket krízishelyzetekben nem engedünk be az objektumok területére, ott nem intézkedhetnek, és nem szervezkedhetnek. A miniszternek és rajta keresztül a kormánynak elvileg lehetősége nyílt, hogy a katonai szervezeteket saját belátása szerint, civilek közbeiktatása nélkül alkalmazza.
- C.) Az előzőekkel szorosan összefügg, hogy miután az alakulatok katonatanácsai felvették a kapcsolatot a különböző nemzeti bizottságokkal, fegyveres csoportokkal, nemzetőrökkel, a parancsnoki ellenőrzés megszűnésével fegyvereket, lőszert, üzemanyagot, ruházatot és minden más anyagot is kiengedtek az objektumokból. A határőrség vonatkozásában ez meghaladta a fegyveres felkeléshez szükséges igényeket és több helyen komoly, ellenőrizetlen fosztogatáshoz vezetett. Az így megszerzett javak egy részét civilek, de gyakran a helyi hivatásosok is magáncélra használták fel, illetve értékesítették.

A katonatanácsok a határőrségi őrsőkön, azok izoláltsága, lakott területektől távoli elhelyezkedése miatt különösebb szerepet nem játszottak. Ez alól az osztrák határon, alapvetően a főirányokban elhelyezkedők a kivételek (Hegyeshalom, Sopron, Kőszeg, Szentgotthárd). A határőr kerületeknél a katonatanácsok többségébe, kevés kivétellel, a sorkatonákat és az alacsonyabb beosztású tiszteket választották be. Tevékenységük a hivatalos vezetés, a párt és politikai, a felderítő és az elhárító szervek ellen irányult. A meglehetősen zavaros, átláthatatlan helyzetben a sorkatonák érthetően törekedtek a gyors leszerelésre, melyet megkönnyített a rövidebb (27 hónapos) katonai szolgálatra történő áttérés szabályzásának ellentmondásossága. A sorkatonák nagyobbik részét november és január hónapok között leszerelték, így a katonatanácsokba beválasztottak is elhagyhatták a határőrséget. Ügyészi eljárást azokkal szemben kezdeményeztek, akik esetében bizonyítható volt, hogy tisztekkel, parancsnokaikkal szemben erőszakkal, esetleg fegyveresen léptek fel.

A Határőrség Országos Parancsnokságán megjelentetett követelések között szerepelt a szervezet honvédségi kötelékbe történő visszahelyezése is.

MELLÉKLET

*A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének parancsa*³⁰

*Az elmúlt súlyos napokban a Magyar Néphadsereg iránt a népek széles tömegeinek bizalma nyilvánult meg. Hogy a továbbiakban a Magyar Néphadsereg még eredményesebben szolgálhassa a nép szabadságá-
nak, nemzeti függetlenségének szent ügyét, a nép hatalmának védelmét, hogy megerősödjön a hadseregen belül a szocialista demokratizmus, az alábbiakat parancsolom meg*

Valamennyi honvédségi szervben és intézményben, a magasabbegységek törzseiben, az egységekben, az ezredekben és önálló zászlóaljakban demokratikus formában a katonák és tisztek együttes gyűlésén haladéktalanul válasszák meg a Forradalmi Katonai Tanácsokat. A Forradalmi Katonai Tanácsokba 9–11 tagot célszerű választani, melyben képviselve legyenek mind a honvédek és tiszthelyettesek, mind a tisztek.

A katonatanácsok feladata minden fokozaton a HM által kinevezett parancsnokok fontosabb parancsai és intézkedései megvitatása és javaslat tétel. Tehát az ezredparancsnok parancsait az ezred katonai tanácsa, a hadosztályparancsnokét a hadosztály katonai tanácsa vitatja meg és így tovább.

Amennyiben a katonai tanács többsége nem ért egyet a parancsnok parancsaival, a parancsnok köteles ezt haladéktalanul jelenteni előljáró parancsnokának.

A felsőbb katonai tanács által érvényesített parancs feltétlenül kötelező érvényű az alárendelt egységekre.

Halasztást nem tűrő intézkedések megerősítésére a katonai tanács 3 tagú vezetőséget választ.

A katonai tanácsok ülését a parancsnok hívja egybe az egységek életének megjavítását célzó kérdések megvitatására. A katonatanácsot össze kell hívni, ha ezt a tanács tagjainak többsége így kívánja. A katonatanácsok a jelenlegi helyzetben legfőbb feladatuknak tekintsek a közrend megteremtését, a forradalmi fegyelem megszilárdulását, kivívott forradalmi eredményeink, népi hatalmunk megvédelmezését.

Aki a katonai tanácsok által megerősített intézkedéseknek ellenszegül, az vét a forradalmi fegyelem ellen és vele szemben törvényeink előírásainak szellemében kell eljárni.

Budapest, 1956. október 30.

Janza Károly s.k. Honvédelmi Miniszter

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára/ Kézikönyvtár. Letöltés ideje 2019. 01. 20. Budapesti Katonatanács.

Letöltés ideje 2019. 01. 20.

Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. Magyar Média Kiadó, Bp. 1989.

Balló István: A Magyar Néphadsereg helyzete és főbb szervezeti változásai 1956 novembere és 1961 decembere között.

Letöltés ideje 2019. 01. 20.

Imola Ferenc (2007): Ügyeletes tiszt voltam a megyeházán 1956-ban. 566. old. Vasi Szemle 2007. 5. szám, 566. old. Letöltés ideje 2019.01.20. Letöltés ideje 2019. 01. 20.

Hautzinger Zoltán (2010): A katonai büntetőjog rendszertana. AndAnn. Pécs, 2010.

Hautzinger Zoltán (2011): A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2011. 41–43. o.

Sallai János (2017): 1956 viharában – Janza Károly altábornagy. In: Csurgai, Horváth József (szerk.) 1956: a szabadság narratívái : Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján. Budapest. L'Harmattan Kiadó, p. 290.

30 Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül. Magyar Média Kiadó, Bp. 1989. Melléklet.